

UOT – 330.1

Tahir Baxşəliyev
Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası

AUDİTOR XİDMƏTİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİ YOLLARI

Məqalədə Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatının inkişafı və iqtisadi-maliyyə münasibətlərində şəffaflığın təmin olunmasında auditin imkanlarından istifadəsi nəzərdə tutulur. Auditor xidməti qarşısında duran vəzifələrin yerinə yetirilmə dərəcəsi təhlil edilir. Beynəlxalq audit standartlarının tətbiqinin zəruriliyi əsaslandırılır. Məqalədə auditin gələcək inkişaf istiqamətlərini müəyyən etmək üçün Azərbaycan auditinin qarşısında duran vəzifələrin müəyyənləşdirilməsi yolları və auditin tənzimlənməsi və idarə edilməsi istiqamətində görülməli tədbirlərdən bəhs edilir.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı, ümummillə lideri Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti nəticəsində Azərbaycanın işıqlı gələcəyi, uzunmüddətli və dayanıqlı inkişaf strategiyası işlənib hazırlanmışdır. Hazırda Azərbaycan iqtisadiyyatının strukturdakı keyfiyyət dəyişikliyi, sosial islahatların davamlılığını təmin edən konsepsiya məhz ulu öndər Heydər Əliyevin müəllifi olduğu iqtisadi modelin nəticəsidir.

Ulu öndərin əsasını qoyduğu tərəqqi strategiyasını müasir dövrün tələblərinə uyğun zənginləşdirən prezident İlham Əliyev respublikamızın davamlı inkişafını sürətləndirən kompleks islahatlar həyata keçirir. Prezident İlham Əliyev qarşıdakı dövr üçün fəaliyyət proqramını, Azərbaycanın uzunmüddətli inkişaf platformasının başlıca istiqamətlərini göstərərək və daha gələcəyə hesablanmış fundamental konsepsiya açıqlayıb. Bu konsepsiyanın başlıca məqsədi Azərbaycanın yeni iqtisadi siyasətini müəyyən edən yeni istiqamətlər açan sosial dövlətin inkişafına geniş imkanlar yaratmaqdan ibarətdir.

Artıq 25 ildir ki, Azərbaycan müstəqil dövlətdir. Bu dövr ərzində xalqımız böyük siyasi iradə və əzmlə öz milli iqtisadiyyatını qurur, gücləndirir, iqtisadi cəhətdən sərbəstliyini təmin etməklə yanaşı, öz müstəqilliyini qoruyub saxlamaq kimi mühüm vəzifəni qarşıya qoymuşdur.

Azərbaycan iqtisadiyyatının dayanıqlı və davamlı inkişafını özündə təcəssüm etdirən milli modelin başlıca istiqamətləri ölkə iqtisadiyyatının daha da inkişafı, dünyaya hərtərəfli inteqrasiya və Azərbaycan vətəndaşlarının rifahının yüksəldilməsidir.

Dövlət müstəqilliyimizin 3-cü onilliyini uğurla irəliləyən respublikamızda sosial-iqtisadi modernləşməyə əsaslanan inkişaf strategiyası bütün sahələrdə öz nəticələrini göstərir. Bu gün özünün uzunmüddətli inkişaf strategiyasının istiqamətlərini müəyyən edən Azərbaycan dünya miqyasında iqtisadi artım sürətinə görə ön sıralarda gedərək islahatçı ölkələr sırasındadır.

Ön böyük nailiyyətlərimizdən biri də odur ki, ölkəmizdə aparılan müstəqil dövlət quruculuğu prosesində iqtisadi islahatların və inkişafın Azərbaycan modeli yaranmışdır. İnkişafın Azərbaycan modeli əsasında prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla həyata keçirilən sosial iqtisadi siyasətin nəticəsi olaraq ölkəmiz əsas məqsədinə çatıb.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin diqqət və qayğısı sayəsində Azərbaycan auditinin özünün keyfiyyətə yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuş, ölkəmizdə şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizədə onun rolu və əhəmiyyəti daha da güclənmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev demişdir “Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatı inkişaf etdikcə və onun dünya təsərrüfat sistemində inteqrasiyası gücləndikcə iqtisadi-maliyyə münasibətlərində şəffaflığın təmin olunmasında iqtisadi cinayətkarlığa və korrupsiyaya qarşı mübarizədə auditin imkanlarından daha geniş istifadə etmək zərurəti yaranır.

Bu mənada həyata keçirilən islahatlar idarəetmənin mühüm bir istiqaməti kimi auditin aktuallığını artırmaqla bərabər, optimal idarəetmə məsələlərinin işlənib hazırlanması və qəbul edilməsi sahəsində onun rolunun yüksəldilməsi zərurətindən irəli gəlir.

1999-2008-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında Auditorlar Palatası tərəfindən ilk dəfə olaraq “Azərbaycan Respublikasında audit sisteminin islahatı” konsepsiyası işlənib hazırlanmışdır. Konsepsiyada audit sisteminin normativ hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi, respublikada beynəlxalq təcrübə əsasında auditin təşkil edilməsi, ölkəmizdə auditor kadrlarının hazırlanması və ixtisas artırmasının istiqamətləri, auditin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və ona nəzarətin təkmilləşdirilməsi, daxili və ekoloji auditin təşkil olunması sahələri üzrə geniş və ətraflı təhlil aparılmış, müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi istiqamətində təkliflər işlənib hazırlanmışdır. Nəzərdə tutulan məsələlərin həlli ölkədə müstəqil auditin beynəlxalq meyarlara uyğun yaranması və inkişafı üçün mühüm rol oynamışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 5 sentyabr tarixli 2421 sayılı sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Korrupsiyaya qarşı mübarizəyə dair 2012-2015-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Proqramı”nda auditor xidmətinin təkmilləşdirilməsinə dair bir sıra mühüm vəzifələrin icrası Auditorlar Palatasına və digər müvafiq qurumlara tapşırılmışdır. Belə ki, Maliyyə Nazirliyi daxili audit haqqında qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi üçün təkliflərin hazırlanması, Vergilər Nazirliyi ilə birlikdə məcburi audiddən yayımağa görə inzibati məsuliyyətin tətbiqi ilə bağlı mexanizmlərin müəyyən edilməsi üçün tədbirlərin görülməsi, habelə müstəqil audit sahəsində beynəlxalq standartların tətbiqi ilə əlaqədar tədbirlərin davam etdirilməsi və “Beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla auditor xidmətinin inkişaf konsepsiyası”nın (2012-2020-ci illər) layihəsinin hazırlanması Auditorlar Palatası tərəfindən həyata keçirilməlidir.

Azərbaycan Respublikasında auditor xidmətinin inkişaf konsepsiyası Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasının reallaşdırılması istiqamətində ölkə iqtisadiyyatının tarazlı və dayanıqlı inkişafını təmin etmək, şəffaflığın artırılması, vətəndaş cəmiyyətinin inkişaf etdirilməsi və Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına integrasiya istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərin reallaşmasına dəstək vermək məqsədini daşıyır.

Audit Peşəkar Mühəsib Sertifikatlaşdırma Proqramının təkmil səviyyəsinə aiddir. Audit xidməti audit işinin strukturu, daxili audit, nəzarət prinsipləri anlayışları, audit proseduralarının həyata keçirilməsi və audit hesabatlarının hazırlanması üzərində təmərküzləşir.

İnsan təbiət etibarilə səhv etməyə meyillidir. O, biznesdə, mühasibatlıqda və həyatın sahələrində diqqətsizliyə, səriştəsizliyə, səmərəsizliyə və digər müxtəlif qüsurlara yol verə bilər. Bu, xətlərin və saxtakarlığın baş verməsinə aparıb çıxara bilər. Lakin bir şəxs tərəfindən hazırlanmış hesabatlar digər şəxs tərəfindən əsaslı prinsiplərə, standartlara və prosedurlara uyğun yoxlanılsa, bu xətlər və saxtakarlıqlar tamamilə aradan qaldırılsa da, minimuma endirilə bilər.

Audit xidmətinin tərkibi olmaqla audit prosesi təşkilatın, sistemin, layihənin və ya məhsulun qiymətləndirilməsidir. Audit yoxlamaları informasiyanın doğruluğunu və etibarlılığını, əminliyini, həmçinin sistemin daxili nəzarətini qiymətləndirmək üçün tətbiq olunur. Bir qayda olaraq audit yoxlamaları şirkətin və ya biznesin maliyyə uçotu haqqında informasiyanın toplanması ilə əlaqələndirilirdi. Lakin son zamanlar audit yoxlaması ətraf mühit haqqında informasiya kimi sahələri də əhatə etməyə başlamışdır. Buna görə də audit yoxlamaları ilə məşğul olan peşəkarlara tələbat artmışdır.

Audit xidmətinin tərkib hissəsi olan audit yoxlamaları səriştəli, müstəqil və obyektiv auditorlar insanlar tərəfindən həyata keçirilir. Audit yoxlaması maliyyə hesabatlarının şirkətin (müəssisənin) maliyyə mövqeyini və onun fəaliyyətinin nəticələrini istifadəçilərə ədalətli şəkildə təqdim etməyə zəmanət verir.

Auditorlar üçün yaradılan güclü tənzimləmə mühiti və şirkətlərin (müəssisələrin, firmaların) yaxşı korporativ idarəetməsi müasir dövrdə biznes dünyasının əsas şərtlərinə çevrilmişdir.

Bu gün təşkilatlarla bağlı gözləntilər onların həm əməliyyat, həm də maliyyə hesabatı baxımından etik idarə edilməsidir. Yaxşı korporativ idarəetmə rəhbərlərin təşkilata nəzarət prosesində daha aktiv iştirakını tələb edir. Deməli, onlar öz təşkilatlarının “monitoru” olmalıdır. Öz növbəsində

auditorlarla bağlı gözləntilər təşkilatın tam və dolğun auditi vasitəsilə müəssisənin “manitor”ları üzərində monitoringi həyata keçirməkdən ibarətdir.

Korporativ idarəetmə təşkilatın idarə edilməsi və nəzarəti müəyyən edən siyasət və prosedurları əhatə edir. O təşkilatın əsas kimi qəbul etdiyi prinsip və parametrləri özündə əks etdirir. Korporativ idarəetmə təşkilatın nə etməli olduğunu müəyyənləşdirməkdə menecer və vəzifəli şəxslərin gələcək fəaliyyətinin ölçülməsi və qiymətləndirilməsi üçün bir ölçü standartı yaratmış olur.

Bazar iqtisadiyyatının mühüm infrastruktur sahələrindən biri olan auditin gələcək unkişaf istiqamətlərini müəyyən etmək üçün Azərbaycan auditinin qarşısında duran vəzifələrin müəyyənləşdirilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır. Konsepsiya hazırlanarkən auditor xidmətinin qarşısında duran aşağıdakı vəzifələr əsas kimi qəbul olunmuşdur:

- Maliyyə hesabatlarının keyfiyyətinə auditin təsirinin gücləndirilməsi;
- Maliyyə hesabatlarının dəqiq və dürüst aparılmasının obyektiv və səriştəli yoxlanılması əsasında onların istifadəçilərinin maraqlarının müdafiəsinin təmin edilməsi;
- Mühəsibat uçotunun aparılmasında və maliyyə hesabatının tərtib edilməsində qanunvericiliyin tələblərinə əməl olunmasını təmin etməklə vergi ödəyicilərinin dövlət qarşısında öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinə nail olunması;
- Dövlət büdcəsinə və büdcədən kənar fondlara vergi və ayırmaların düzgünlüyünə və müvafiq hesabatlarda dəqiq əks etdirilməsinə nail olunması;
- Dövlət büdcəsinin gəlir və xərc maddələrinin formalaşmasında şəffaflığın təmin edilməsinə dəstək göstərilməsi;
- Müstəqil auditlə korporativ idarəetmə və daxili nəzarətin əlaqələrinin gücləndirilməsi;
- Korrupsiyaya şərait yaradan halların aradan qaldırılmasında qabaqlayıcı tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- Auditor xidmətinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi;
- Beynəlxalq audit standartlarının tələblərinə uyğun xidmət göstərilməsi istiqamətində auditorların peşə-ixtisas səviyyəsinin yüksəldilməsi;
- Maliyyə, mühəsibat, vergiqoyma və digər əlaqəli xidmətlər üzrə məsləhət xidmətləri göstərilməsinin genişləndirilməsi.

Azərbaycan Respublikasının dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası, Auditorlar Palatasının Beynəlxalq Mühəsiblər Federasiyasına tamhüquqlu üzvlüyünə qəbulu, eləcə də bu üzvlüyə görə yaranan öhdəliklər, habelə Azərbaycan Respublikasının ayrı-ayrı qanunvericilik aktlarına auditlə bağlı edilmiş əlavələr və dəyişikliklər auditor xidmətinin fəaliyyətini tənzimləyən yeni normativ aktların, yeni qanunun qəbulunu, aktual bir məsələ kimi qarşıya qoymuşdur.

Məlum olduğu kimi, 2010-cu ildən etibarən Azərbaycan Respublikasında beynəlxalq audit standartlarının tətbiqinə keçirilmişdir. Bu keçid auditor fəaliyyətinə nəzarət işinin yeni əsaslar üzrə qurulmasını vacib bir məsələ kimi zəruri etmişdir.

Auditorların müvafiq audit və etika standartlarına və müstəqillik tələblərinə əməl edilməsinin səmərəli monitoringini aparmağa qabiliyyəti olan hərtərəfli keyfiyyətə nəzarət sisteminin işlənilməsi, həyata keçirilməsi, nəzarətin müstəqilliyi və effektivliyinin təmin olunması hələ də tənzimlənməmiş qalır.

Buna görə də auditin keyfiyyətinə nəzarət işinin gücləndirilməsi, keyfiyyətə nəzarət daxili nəzarətlə kənar nəzarətin bir-birini tamamlamasına nail olunmasının böyük əhəmiyyəti vardır.

Bu mənada, ilk növbədə tələb olunur ki, Respublikamızda auditor təşkilatları və sərbəst auditorlar keçirdikləri yoxlamalarda daxili və xarici keyfiyyətə nəzarət qaydalarına riayət etsinlər. Bu qaydalar beynəlxalq audit standartları və 1 sayılı Beynəlxalq Keyfiyyətə Nəzarət Standartı ilə tənzimlənir.

Respublikamızda auditor xidmətinin tənzimlənməsinin və təkmilləşdirilməsi sahəsində beynəlxalq audit standartlarının tətbiqinə keçilmiş və “Milli strategiya” dan irəli gələn vəzifələrin davamlı icrasının təmin olunması məqsədilə bir sıra əsasnamə yenidən işlənilib təsdiq olunmuşdur. Bu

əsasnamələrdə respublikamızda auditin tənzimlənməsi və idarə edilməsi istiqamətində bir sıra mühüm tədbirlərin görülməsi tövsiyə olunmuşdur.

Bütün bunlarla yanaşı auditin tənzimlənməsi və idarə edilməsi istiqamətində aşağıdakı tədbirlərin görülməsi məqsəduyğundur:

- Auditorlarla əlaqələrin yüksək texnologiyaların tətbiqindən istifadə olunmaqla genişləndirilməsi və onların idarəetməyə daha aktiv cəlb edilməsi;
- Qərarların qəbul edilməsi proseslərin təkmilləşdirilməsi;
- Maarifləndirmə, auditin təbliği sahəsində fəaliyyətin intensivləşdirilməsi;
- Auditə dair metodoloji və tövsiyə xarakterli materialların hazırlanması;
- Metodiki vəsaitlərin hazırlanmasında təkcə auditorların iştirakı deyil auditor xidməti istifadəçillərinin də rəy, təklif və tövsiyələrinin nəzərə alınması;
- Auditin inkişafını şərtləndirən əsas amillərdən biri kimi yüksək səviyyəli auditor kadrlarının peşə-ixtisas səviyyəsinin artırılması;
- Auditorlar Palatası tərəfindən təşkil edilməli ixtisası artırma kursları daimi, icbari və davamlı xarakter daşmalıdır;
- Xarici ölkələrdə auditin təşkili təcrübəsinin öyrənilməsi və tətbiqi.

Açar sözlər: auditor xidməti, daxili audit, nəzarət prinsipləri, audit prosedurları, audit yoxlaması

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. “Auditor xidməti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri, 16 sentyabr 1994-cü il, №882
2. Azərbaycan Respublikasında Auditor Xidmətinin İnkişaf Konsepsiyası (2012-2020-ci illər).
3. “Audit” Qanunvericilik və normativ sənədlər toplusu. I-VII cildlər (1998-2013-cü illər)

Таир Бахшалиев

ПУТИ РЕГУЛИРОВАНИЯ АУДИТОРСКИХ УСЛУГ

Резюме

В статье рассматриваются возможности аудита в развитии экономики и обеспечении прозрачности финансово-экономических отношений. Анализируется уровень выполнения задач, стоящих перед аудиторской услугой. Обновывается необходимость применения стандартов международного аудита. В статье также анализируется регулирование деятельности аудиторской службы и направления проведения стратегических мероприятий.

Ключевые слова: аудиторская услуга, внутренний аудит, принципы контроля, процедуры аудита, аудиторские проверки

Tahir Bakhshaliyev

WAYS OF REGULATION OF AUDITOR SERVICE

Summary

Audit capabilities in the development of economy and in ensuring transparency in economic and financial relations are supposed in the article. The degree of fulfilling the tasks facing the audit service is analyzed. The necessity of the application of international audit standards is justified. Measures carried out in the direction of regulation and management of the audit are dealt in the article.

Keywords: auditor service, internal audit, control principles, audit procedures, audit inspection